

ren helt naturligt icke nämnvärt har tyngts av en skriftspråkstradition, som många gånger måste ge en skev bild av den levande språkutvecklingen. Att Brigidakyrkan i Rådene och dess runinskrift ha tillkommit samtidigt under 1100-talets slut eller senast vid 1200-talets början, torde vara ställt utom tvivel.

Rådene sn, kyrkan

I det mindre av de två bevarade fragmenten av portalomfattningen till Rådene rivna medeltidskyrka (*Jubileumsutställningen i Göteborg 1923, Äldre kyrklig konst*, nr 6–7, kalksten, höjd 70 resp. 119 cm) finns en sentida runinskrift **ernst**, förmodligen ristad av en son till patron Anders Larsson, som åren 1856–1895 ägde Rådene säteri, Ernst Ludvig Larsson (f. 1859). De båda portalfragmenten ha tills vidare fått sin plats i Sjögerstads kyrkas f. d. kyrkstall.

218. Segerstads sn, kyrkan

Litteratur: L 1986, (2004). Kyrkoinventarium 1794, 1805, 1808 (GLA sign. Segerstad N 1), 1829 (även i ATA), 1838, 1840 (N 1); N. H. Sjöborg, *Samlingar för Nordens fornälskare* 1 (1822), s. 137; Osign. uppteckning i J. G. Liljegren, *Fullständig Bautil*, nr 1986 (ATA); J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 173; Sockenstämmoprotokoll ¹³/₄ 1846 (GLA sign. Segerstad K I: 4); H. Jungner, *Anteckningar* ¹⁴/₇ 1936 (ATA); M. Åmark, *Sveriges medeltida kyrkklockor* (1960), s. 243f.

Enligt uppgifter i J. G. Liljegrens *Runurkunder* (1833) skulle i Segerstads kyrka i Gudhems härad finnas en klocka med runinskrift. Så är numera icke fallet. Klockan söktes år 1936 förgäves såväl av H. Jungner som av M. Åmark.

Liljegren upptager den i a. a. som nr 1986 [Klockor]: »Blott runraden i vänderunor» jämte hänvisning till »P. Thams Samlade Runstensritningar». Vidare är den nämnd av Liljegren i samma arbete [under nr 2004]: »I samma landskap [Västergötland] i Elgarås, Odensåker och Segerstad, äfvensom å Aggershus i Norrige, m. fl. finnes Runraden i vänderunor på klockor». I *Runlära* (1832), s. 173, uppger han också Segerstads kyrka som ägare till en klocka med vänderunor. Bland bevarade runstensritningar av Tham finns nu icke någon uppgift om en runklocka i Segerstad. Däremot finns en osignerad och odaterad uppteckning av inskriften inklistrad i *Fullständig Bautil* (fig. 339). Liljegrens uppgifter tyckas även grunda sig på en sammanställning av N. H. Sjöborg (*Samlingar för Nordens fornälskare* 1, 1822, s. 137): »I Christiania sade man mig, att i det därvarande Fäste, Aggershus, i slottstornet, vore en klocka med runor [NIyR 15], dem flere förgäfves sökt läsa. Jag besåg äfven där, på en sällsam, smal och aflång klocka, inskriften, och fann, att det ej var annat än runalfabetet bakfram, en gång fullständigt, men sedan stympadt och förvändt. Man ser att s är taget ur Helsingrunorna. En dylik inskrift hafva vi hos oss i Segerstad i Västergötland.»

Segerstads nuvarande kyrka nyuppfördes 1804, delvis med material från en samtidigt raserad, äldre kyrka på platsen. Den äldre kyrkan, som finns avbildad i J. Peringskiölds *Monumenta* 9 (fig. 338), härrörde från romansk tid. Den nya kyrkan har två klockor. Lillklockan är, enligt vad inskriptionen uppger, gjuten 1846. Storklockan är medeltida med ett på klockhalsen anbragt skriftband innehållande en kort inskrift med gotiska minuskler. Inskriften har lästs på olika sätt. Enligt en osignerad uppteckning i ATA står där *a. d. MCIC*. Samma uppfattning av inskriften som årtalet 1199 förekommer hos Sjöborg (a. a. 1, s. 34) under rubriken Munkstyla-Inskrifter. Mats Åmark har en annan läsning och tolkning (*Sveriges medeltida kyrkklockor*, 1960, s. 243): »*nicle.o* Om namnet, som väl bör tolkas *nichis*, avser gjutaren eller någon annan är ovisst. Ovisst är även, vad den efterföljande bokstaven *o* betyder. På skriftbandet är även 3 myntåvtryck, som dock äro alltför otydliga att kunna bestämmas.» Att Liljegrens uppgifter skulle kunna avse den sistnämnda klockan, vars inskrift har missförståtts, har man icke helt velat utesluta. En bidragande orsak här till är givetvis den gamla tolkningen av inskriften som årtalet 1199. Av Sjöborgs båda uppgifter att döma skulle emellertid storklockan med sin minuskelskrift skiljas från runklockan. Redan detta talar för att Segerstads storklocka

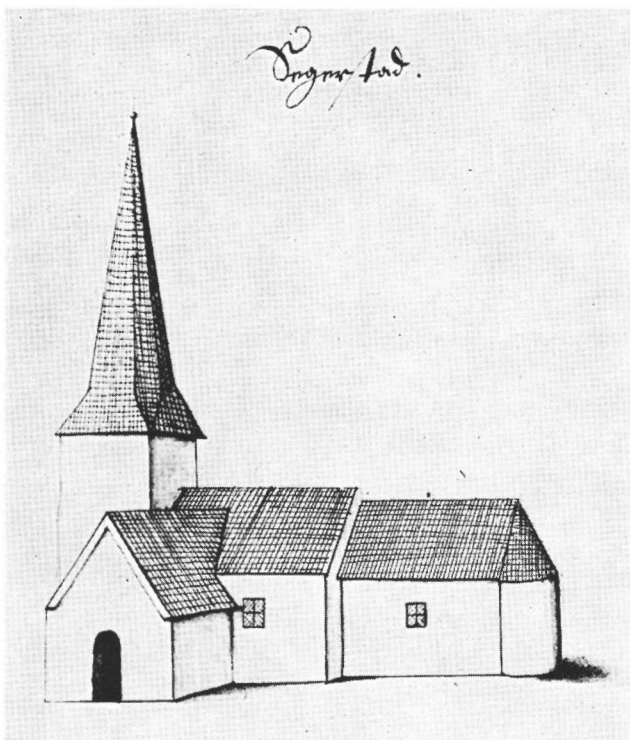

Fig. 338. Segerstads kyrka efter J. Hartlings teckning 1671 i Peringskiölds Monumenta.

bör avföras ur diskussionen om den förkomna runklockan och att uppgifterna om den sistnämnda bör tagas under omprövning. Det visar sig därvid, att Åmarks kritik mot Sjöborg och Liljegren är omotiverad.

I 1583 års kyrkoinventarium (RA, Acta ecclesiastica, vol. 36, tr. i VFT 3: 3-4, 1912) förtecknas »Klockor 3 ste — Primklocka 1 ste». Inventarieförteckningar från 1700-talet och förra hälften av 1800-talet redovisa kyrkans klockinnehav på följande sätt: 1738 $11/10$ »1 st. Prim-klocka»; 1781 $15/9$ »1 st. Malmkläcka, obrukbar och onyttig, försäljes», senare tillägg: »Skedt. Söld för 24 R:r Sp.»; 1794 $3/6$ »2 st kläckor i stapelen»; 1805 $11/2$ »2 st Klockor i Tornet, i godt stånd»; exakt samma formulering ha inventarieförteckningarna 1808 $26/11$, 1838 $29/10$, 1840 $13/5$; 1829 $30/11$ »Tvänne Klockor uti Tornet uti godt stånd, med Göthiske Jnscriptioner».

De två uppgifterna om primklockan och malmklockan avse tydligen klockor, som redan före 1794 ha skattat åt förgängelsen. 1794 års uppgift bör rimligen avse en storklocka och en lillklocka, vilka vid denna tidpunkt, när medeltidskyrkan ännu existerade, hängde i stapel. Visserligen visar teckningen hos Peringskiöld en kyrka försedd med ett smäckert torn, utan ljudgluggar, men ingen fristående klockstapel. Tornet har tydligen icke år 1794 gjort tjänst som klockrum — om det över huvud taget någonsin gjort det. Klockornas placering i stapel kan nämligen också vara anledningen till att de icke ha upptagits i de tidigare 1700-talsförteckningarna över kyrkans inventarier. När sedan den nya kyrkan år 1804 kom till, fingo klockorna sin plats i dess torn. De sägas båda ha »Göthiske Jnscriptioner» och vara »i godt stånd», det sistnämnda så sent som år 1840.

Undersöker man närmare omständigheterna kring den nuvarande lillklockans tillkomst 1846, finner man följande i sammanhanget viktiga paragraf i ett sockenstämmoprotokoll den $13/4$ 1846: »§ 1. Med anledning af från Gelbgjutare Rönnblom¹ i Jönköping anländ skrifvelse till svar å hos honom gjord förfrågan om omgjutning af Segerstads lilla Ringklocka, hvilken förbemälde Rönnblom, så framt den i Sommar skall hinnas färdig, önskade hafva hemförd till sig före innevarande April månads utgång, beslöto Socknemännen

¹ Mathias A:son Rönnblom, klockgjutare i Jönköping, f. 1793, mästare 1830 (L. M. Holmbäck, *Klockor och klockringning*, 1951, s. 94).

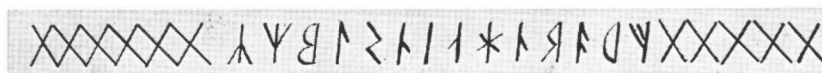

Fig. 339. Vg 218. Segerstads sn, kyrkan. Efter osignerad uppteckning i Liljegrens Fullständig Bautil.

enhälligt att utan afvaktan på tilländalupen besvärstid, genast låta nedtaga och till Jönköping transportera förenämnda klocka för att omgjutas, börande vigten på den nya klockan minst bestiga sig till Ett och Ett halft (1 1/2 Skē) Skeppund Stapelstads wigt. Johannes Jacobsson på Sehltorp åtog sig att emot en ersättning af sex (6) R:r Bco ombesörja transporten af nämde klocka till förut bestämda ställe samt med förbemålde Rönnblom upprätta Contract rörande denna omgjutning, hvartill han, Jacobsson, härmed å samtliga Socknemäns vägnar befullmäktigas.»

I rask följd berätta protokollen vidare. Den 1/6 s. å.: »Anledningen till denna Sockenstämma var en från Fabrikör Rönnblom i Jönköping anländ underrättelse att Socknens el. Kyrkans nya Ringklocka nu till afhämtning var färdig, hvilken Johannes Jacobsson på Sehltorp emot en ersättning af fyra (4) R:r S. Banco åtog sig att hemtransportera.» Och den 7/6 s. å.: »§ 7. För Segerstads Socknemän uppvisades till granskning quittenser för den under veckan hemförda omgjutna lilla Ringklockan, hvilka befunnos utan anmärkning likasom Socknemännen äfven förklarade sin belåtenhet med sjelfva klockan.» Slutligen noteras i en revisionsberättelse den 2/8 1848 (sign. N 1): »En ny Ringklocka i tornet i stället för den gamla». Det är sista gången man finner den gamla lillklockan nämnd i Segerstads kyrkböcker. Men det står samtidigt klart, att den nya klockan innehåller den gamla lillklockan, d. v. s. den saknade runklockan, vars inskrift således för alltid har gått förlorad. Om anledningen till den gamla lillklockans omgjutning tiga protokollen.

Enligt vad uppteckningen i *Fullständig Bautil* (fig. 339) visar har inskriften varit anbragt i ett skriftband, som i öfrigt har utfyllts av ett rutnät. Inskriften är retrograd. Måttsuppgifter saknas. Detta gäller även klockans storlek. Den nya lillklockans diameter är 76 cm, den gamlas har förmodligen varit mindre.

Inskrift (enligt en osignerad uppteckning i *Fullständig Bautil*):

fþorkhniastbmr
5 10

Till läsningen: Runornas former framgå av fig. 339. Runorna **o**, **a** och **n** ha ensidiga bistavar. I 2 **p** utgår bst från huvudstavens topp och bas. R 5 har antingen blivit felristad eller av tecknaren missuppfattad; det senare är av vissa skäl troligt; här bör rätteligen ha stått **k**; Vg 206 Älgårås har som sjätte runtecken en upp och nedvänd **k**-runa. 10 **s** förefaller också att ha haft en form som påminner om samma runa i Vg 206.

Inskriften har alltså bestått av *futharken* med två runor utelämnade, **u** och **l**. Futhark-inskrifter förekomma även på runklockorna i Färed, Odensåker och som nämnt Älgårås, Vg 203, 205, 206.

Även om vi icke känna Segerstadsklockans utseende i något annat avseende än beträffande inskriften, finns det mycket starka skäl för antagandet att klockans runrad har ristats av samme man som de tre nämnda klockornas, och att klockan har utgått ur samma verkstad som dessa någon gång under förra hälften av 1200-talet; se Vg 206 Älgårås.

Kåkinds härad

Kyrkefalla sn, se Tibro köping

Mofalla sn, kyrkan

I Mofalla kyrkas klockstapel hänga två klockor. Storklockan bär årtalet 1701. Lillklockan är medeltida och bär en inskrift bestående av fyra runliknande tecken, fig. 340.

Den nuvarande träkyrkan är från nyare tid. Mig veterligen finns icke någon bild eller närmare beskrivning av dess företrädare, som på grund av det ännu bevarade, gamla föremålsbeståndet att döma har härstammat från tidig medeltid.

Klockan nämnes i kyrkoinventarierna 1682 och 1697 (GLA sign. Mofalla C: 1) som kyrkans enda större klocka. Dessutom fanns en primklocka. År 1701 fick kyrkan sin nuvarande storklocka, och man kunde i kyrkoinventariet 1748 (Mofalla C: 1) — jämte en »liten skriftklocka» — förteckna »klockor i tornet 2 st.». I inventariet 1829 (ATA) heter det: »2 st Kläckor, i stapel, af hwilka den ena har inskrift, som gifver tillkänna att hon blifvit gjuten 1701 på Mofalla Sockens bekostnad, men den andra ingen. I liten Skriftklocka i choret.» Alla tre uppgivas i inventariet

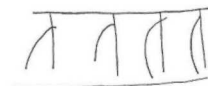
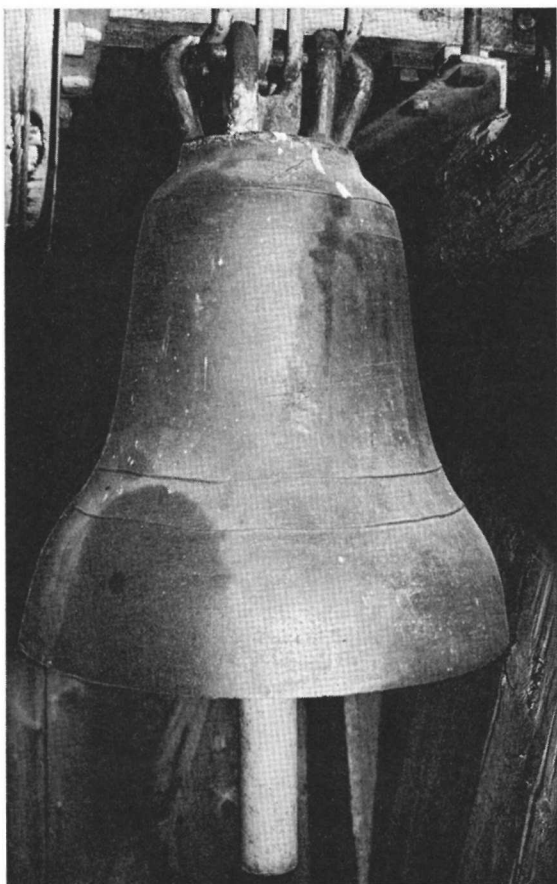

Fig. 340. Mofalla kyrkas lillklocka med runliknande tecken i det nedre skriftbandet. Foto S. Hallgren 1964.

1919 (ATA), men icke heller vid detta tillfälle har inskriften på medeltidsklockan noterats: »Kyrkklocka, mindre, utan ornering. Av äldre form.» Det var M. Åmark, som vid besök i Mofalla år 1927 först uppmärksammade, att lillklockan bar en inskription. (M. Åmark, *Medeltida kyrkklockor i: Skara stift i ord och bild*, 1949, s. 175, *Sveriges medeltida kyrkklockor*, 1960, s. 233).

Malm. Höjd 39–50 cm, diameter 40 cm. Den nuvarande kläppen är ny; en gammal kläpp förvaras i klockstapeln. Klockans form erinrar om den ålderdomliga klockans i Fivlereds kyrka (se s. 471). Kroppens överdel är låg och slagringen förhållandevis hög. Brädden är plan, 3–4 cm tjock. Kroppen, som är slät med glättad yta, har två skriftband, det övre 3 cm, det nedre 3,5 cm brett. Inskriften befinner sig i det nedre bandet (på den del av klockan, som nu vetter mot väster), medan det övre är tomt. På slagringen finnas fyra likarmade, korsade kors, ett för varje väderstreck. Dessa korsfigurer äro liksom de ca 3 cm höga skrifttecknen gjutna. Samtliga framträda i mycket låg relief och äro tämligen svåra att urskilja. Skrifttecknen ha det utseende som detaljen å fig. 340 visar. Av M. Åmark (a.a. 1960) ha de uppfattats som runor: »Ehuru runristaren varit föga runkunnig, synes dock hans ristning kunna ge en mening om den läses **akla**», d.v.s. samma ord med magisk innebörd som Salebyklockans **agla**. Åmarks detaljfoto (a.a. 1960, pl. 61: B) är i retuscheringen ofullständigt. Tecknen erinra nämligen i verkligheten om retrograda **u**-runor, och inskriften, som icke ger språklig mening, kan närmast betecknas som en s. k. »förvirrad inskrift» (termen lånad från numismatisk nomenklatur; se härom *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 5, 1960, sp. 146f.). Ristaren har velat sätta en inskrift med runor i bandet efter mönster från andra kyrkklockor, men han har saknat kunskap om runalfabetet.

En liknande inskrift förekommer på kyrkklockan i Fivlered (se s. 471). Möjligen ha de båda klockorna enligt M. Åmark samme upphovsman. Båda äro av primitiv typ och härstamma troligen från tiden omkring 1200. De äro därmed på det hela taget äldre än de bevarade runklockorna.

219. Tibro köping (Kyrkefalla sn), kyrkan

Pl. 170, 171

Litteratur: M. F. Arendt, Anteckning (i avskrift) i maj 1819 (VFA); Kyrkoinventarium 1829, 1919 (ATA); C. J. Ljungström, Åhs och Wedens härader (1865), s. 97; O. v. Friesen, Anteckningar 9/1 1931 (i: Anteckn.bok 9, s. 227f., UUB); H. Jungner, Anteckningar 12/7, 1937 (ATA); Handlingar 1940 i ATA (ang. ny kläpp); M. Åmark, *Medeltida kyrkklockor i: Skara stift i ord och bild*, 1949, s. 174, *Sveriges medeltida kyrkklockor* (1960), s. 13, 224f.

Äldre avbildningar: S. Welin, avdrag av runinskriften (VFA), foto (VFA); Åmark a.a. 1960.

I Tibro kyrkas torn hänga två klockor, av vilka den ena, lillklockan, bär runinskrift.

Den nuvarande kyrkan byggdes 1838. På 1890-talet skedde en ombyggnad av tornets överdel, som bl. a. försågs med ny spira. Den nya kyrkan ersatte en liten romansk kyrka, nu riven, som år 1671 hade det utseende som J. Hartlings teckning i J. Peringskiölds *Monumenta* 9 visar (fig. 341). På bilden står väster om kyrkan en klockstapel, där runklockan alltså har hängt. År 1735 har kyrkan sedan, enligt kyrkoinventariet 1829, »blifvit tillbyggd på östra gäflen». Samma kyrkoinventarium nämner kyrkans »tornklockor, af hvilka den ena har följande rune-inskrift». Benämningen »tornklockor» torde ej få tagas bokstavligt. Den är ett gängse uttryck, vare sig klockorna hänga i ett egentligt kyrktorn, i en klockstapel eller i en överbyggnad till kyrkogårdsporten, ibland brukad som klockrum. Den säger alltså ingenting om placeringen 1829.

Malm. Höjd 65–78 cm, diameter 67 cm. Kläppen är ny, men den gamla, 62 cm lång, finns i behåll och förvaras i kyrkan. Till formen liknar klockan de runristade i Saleby, Flakeberg, Älvsered (Vg 210, 221, 253) och Burseryd (Sm 49). Den har sällsynt vackra proportioner och är ett mycket välgjort arbete. Den kullriga överdelen övergår direkt i plattan, på vilken den förhållandevis lilla kronan med sina sex upprättstående öron är fästad. Slagringen har horisontell brädd, 5,5 cm tjock. Kroppen är slät med två skriftband, ett övre på själva den kullriga överdelen, ett nedre 11 cm ovanför slagringens underkant. Det övre är 5 cm brett och saknar inskrift. Det nedre, likaledes 5 cm brett, fylles helt av en gjuten runinskrift, där runornas höjd bestämmas av bandets bredd. Inskriften, som är retrograd, har varit djupt och tydligt ristad i gjutformen. Övrig dekor saknas.